

jelen a múltban gyökerezik, s úgy halad a jövő felé.

4. Az év utolsó, de jelentőségénél fogva annál fontosabb *Vörösmarty Mihály*nak, a Szózat költőjének kettős: születésének (1800. december 1.) 175. és halálának (1855. november 19.) 120. évfordulója.

A megemlékezés alkalmával elsősorban példamutató életútját, jellemének emberi nagyságát érdemes megidézünk tanítványaink előtt. Szólhatunk – többek között – arról, hogy az elszegényedett, kilencgyermekes nemesi családból származó költő hogyan küzdötte fel magát a művelt ifjak sorába. Sokat mondhat tanulóinknak az is, hogy édesapja korai halála után már 17 éves fővel maga kereste meg kenyerét, s mint legidősebb fiú mennyi felelősséget érzett árván maradt öccsei és özvegy édesanyja iránt. „*Örömet vennék, tudom, rubátlan öcsém, örömet venné kedvesasszonyanyám, ha valami olyat küldbetnék, amire szüksége van. De nem küldbetek egyebet a jókívánságnál, mert szegényember szándokát boldog isten bírja, nem segítetek, mint szívemből segíteni akarnék.*”

Ugyancsak sokat árul el a költő emberi nagyságáról, érzés- és gondolatvilágáról, ahogy a Perczel fiúkat nevelte! Nemes emberi érzésre vall az is, ahogy fáradozott Petőfi költői elismertetésén. Magának a költőnek a vallomása, bizonyítja ezt leginkább: „*Debrecenből utaztam 1844. februárban kopott ruhában egy pár bússzással s egy kötet verssel... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg és elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez oly érzéssel, mint a kártyás, ki utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlásra kiadta a Kőr s lett pénzem s nevem. E férfiu, kinek én életemet köszönhetem, s*

kinek köszönheti a baba, ha neki valamit basználtam, vagy használni fogok, e férfiu: Vörösmarty.”

Annak megvilágítására is gondolnunk kell, hogy Vörösmarty egyike volt azoknak a költőknek, akik a legszebben tudták megvalósítani életükben a magánélet és a közélet egységét, harmóniáját. Tetteiért, meggyőződéséért mindenkor vállalta a felelősséget, a legnehezebb napokban is. „*Nem szeretném becsstelenséggel vásárolni meg életemet vagy szabadságomat*”, s önként jelentkezett a katonai törvényszéknél, pedig azoknak a hazafiaknak a sorába tartozott, akiket a császári rendőrség és helytartótanács kezdettől fogva éber szemmel figyelt.

„*Az életét hazájának áldozott férfiú balálával is a nemzeti érzelem nyilvánulására adott alkalmat*” – írja Gyulai Pál. Vörösmarty első életrajzírója. Valóban, temetése hazafiúi tüntetés volt, mert „*Pest emberi emlékezet óta nem látott ily népes temetést. Húsz ezer embernél több követte a koporsót s a fogatok számlálhatatlan sora lepte el az utcákat... A főváros népe, midőn a hazafiság és nemzetiség nagy költőjének ily fényes végtiszteletet adott, egyszersmind ki akarta mutatni hazafiúi érzelmeit, hogy megfogya bár, de törve nem, él nemzet e hazán.*”

Amilyen tiszta, egyenes és becsületes volt élete, olyan tiszta és nemes költészete is. A rendületlen hazaszeretet nemcsak életének volt egyedüli értelme, éltető eleme, hanem költészetének is. A költői nyelv meggyőző és magával ragadó erejével megírt nagyszabású versei ma is becsületes helytállásra, emberségre és cselekvő hazaszeretetre tanítanak. Értő megszólaltatásuk számunkra nemcsak hagyománytiszteltet, hanem elvárt kötelesség is.

PÓSA LAJOS

Szeged, Tanárképző Főiskola

Az ábrák szerepe a földrajz tanításában

A közlés legősibb vizuális eszköze a rajz. Az írásjelek rajzokból egyszerűsödtek elvont jelekké. A rajz szerepe azonban nem csökkent, mert bizonyos információk közlésének legérthetőbb, olykor mással nem pótolható eszköze ma is. Emellett a rajz nemzetközi, bármely nyelven érthető közlési eszköz.

A rajzzal illusztrált közlés az oktatás legősibb „audió-vizuális” eszköze. Szerepe az oktatás történelme során változott, – túlzottan előtérbe került, vagy indokolatlanul háttérbe szorult –, de sohasem szűnt meg. Napjaink földrajzoktatásában látszólagos hullámvölgy alakult ki e tekintetben.* Úgy tűnik, hogy a rajzolás szerepe

* 1968-ban a Földrajztanítás lapjain napvilágot látott polémia azt mutatta, hogy középiskolai földrajzoktatásunkban egyszerűen kérdésessé vált a rajzolás fontossága.

erőteljesen csökkent, mert a szükséges rajzok döntő többsége „előre gyártva” rendelkezésre áll. Nem mondhatjuk azonban, hogy minden konkrét oktatási és képzési szituációhoz megfelelő mennyiségű és minőségű kész ábraanyag állna rendelkezésünkre. Ilyen eszmeileg ideális állapot valószínűleg sohasem fog kialakulni, és mindig fennáll annak lehetősége és szükségessége, hogy a tanár táblához, írásvetítőhöz – vagy valamilyen, ma még ki sem talált eszközhöz lépve, rajzzal egészítse ki, tegye érthetőbbé, áttekinthetőbbé a szóban vagy írásban közölteket.

Tankönyveink, munkafüzetünk bőséges ábraanyaga ugyan minimálisra csökkent a földrajztanár rajzoló munkáját, viszont az ábrák száma és szerepe fokozatosan növekszik. Dr. Udvarhelyi Károly munkássága nyomán olyan korszerű ábrázolási kultúra alakult ki földrajzoktatásunkban, amely belátható ideig aligha lesz nélkülözhető. A fejlődés eredményezte változás tehát abban összegezhető, hogy a rajzolás mechanikus munkája a tanítási órán kívülre került, és jó részét a nyomda vette át.

A mai földrajzoktatás két legfontosabb vizuális szemléltető eszköze (a közvetlen valóság bemutatásán kívül) a földrajzi kép és az ábra. A kép a környező természeti és emberalkotta valóság pontos, hű és részletes ábrázolása. A térszerűség hatását keltve a környezet kisebb-nagyobb részletét ábrázolja. Legjellemzőbb fajtája a fénykép.

Az ábra (rajz) a valóság analízált és valamilyen (földrajzi) szempont alapján szelektált, rendezett képi megjelenítése. A kettő közötti különbség részben tartalmi, részben technikai. Az ábra tartalmilag mindig kevesebbet mutat, mert nem részletez. A szelektált tartalom azonban mentes az esetlegestől, a lényegtelenről, ezáltal az ábrán csak a jellemző, a lényeges jelenik meg. A kivitelezés azonban lehetővé teszi a jellemző vonások eltúlozását – végeredményben a valóság torzítását –, amellyel az egyébként is elkülönített jellemző vonásokat feltűnőbbé teszi. Így az ábra mennyiségileg kevesebbet, minőségileg „többet” képes feltárni, mint a kép. Ez olyan tulajdonságok együttesét eredményezi, amely ideális az oktatás szempontjából (egyszerű, könnyen áttekinthető és érthető).

Módszertani szempontból elsősorban azt kell megvizsgálnunk, hogy egy szemléltető „eszköz” – jelen esetben a földrajzi ábra –, milyen tulajdonságokkal rendelkezik, milyen természetű („mire képes”, „mit lehet kihozni belőle”), másrészt – éppen tulajdonságai következtében – az oktatási folyamat melyik szakaszában alkalmazható. Az előbbieik alapján a következő ábrafajtákat használjuk az általános iskolai földrajzoktatásban:

térképvázat,
metszet,
tömbszelvény,
séma,
mennyiségek ábrái,
képszerű ábrák.

Mindegyik ábrafajta közös technikai-formai vonása a rajzos megoldás. Mindegyik ábrafajta síkszerű, de többé-kevésbé képes a térszerűség hatását keltetni. Mindegyik statikus természetű, de bizonyos szűk határokon belül képes változást, mozgást – annak egyes mozzanatait ábrázolva – is kifejezni. Mindegyik ábrafajta közös tulajdonsága, hogy a tartalmi és didaktikai igényeknek megfelelően egymással kombinálhatók (sőt a tömbszelvény eleve kombinált ábrafajta), tehát kifejezési lehetőségeik rendkívül rugalmasak.

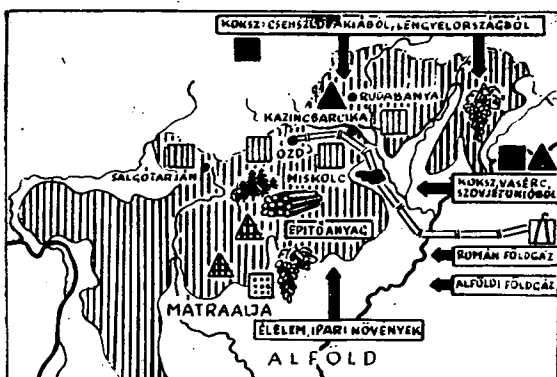
A térképvázlat – mint a térképi ábrázolás –, felülnézetben és sematikusan, egyezményes jel- és színrendszerrel ábrázol. Tartalmi részeket emel ki a térképből, a mértéken felüli ábrázolással fölé- és alárendel.

Ábrázolási lehetősége széleskörű. („...mindannak, ami nem fér fel a térképre, földrajzi jellege nagyon kétséges” – állapította meg Baranszkij. Megállapítása a térképvázlatra is érvényes.) Ábrázolhatja egy jelenség területi elhelyezkedését, mennyiségét, gyakoriságát (1. ábra), de két vagy több jelenség együttesét is (komplex térképvázlatok).

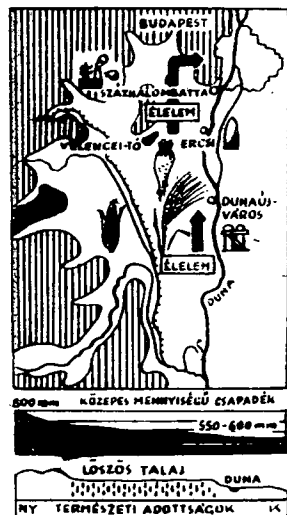

1. ábra. Térképvázlat

Az összetettség két leggyakoribb megoldása: az összeépítés (2. ábra) és az egymás mellé helyezés (3. ábra). Az ábrázolt tartalom mennyisége tehát az áttekinthetőség határáig növelhető.

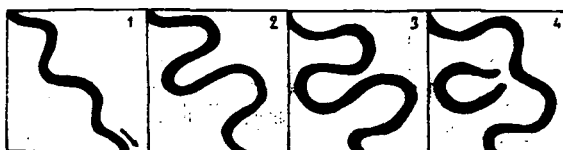

2. ábra. Komplex (összeépített) térképvázlat

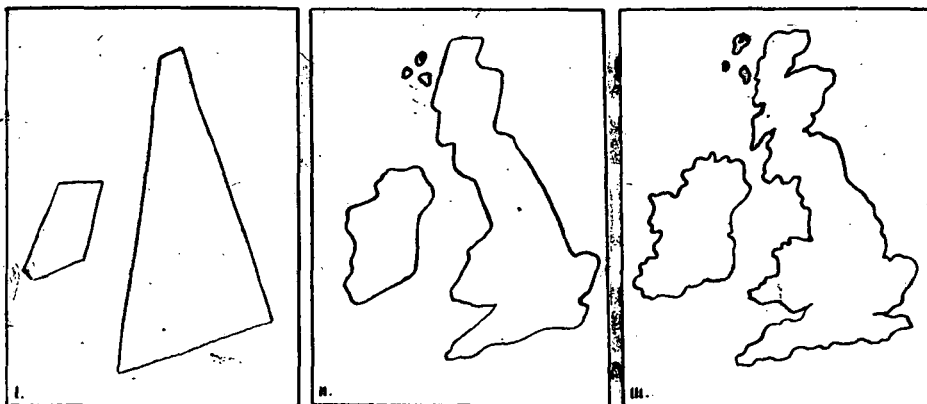

3. ábra. Komplex (egymás mellé helyezett elemekkel bővített) térképvázlat

A térképész statikus természetű, de – szűk határok között – változások ábrázolására is képes (4. ábra). Rajzi kivitelezése a sematikustól a részletező megoldásig több fokozatot (stílust) mutat (5. ábra). A térképész sajátos formája a vaktérkép

4. ábra. Változás ábrázolása térképészleten

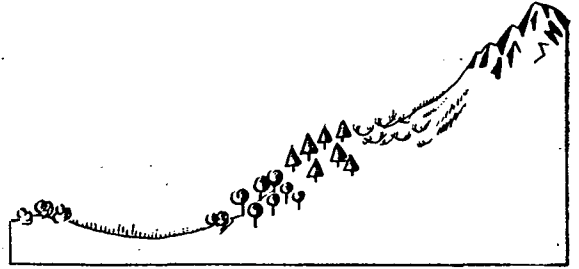
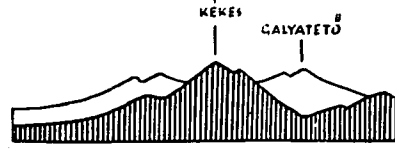

5. ábra. A térképészlet bárom stílusa

és a kontúrtérkép (6. ábra). A kettő közötti különbség az ábrázolt – egyébként minimális – tartalom mennyiségében jelentkezik. Iskolai alkalmazásukat didaktikai szempontok (rögzítés, gyakorlás, ellenőrzés) indokolják.

A metszet alapvető tulajdonsága, hogy oldalnézetben, síkban ábrázol, bár térszerű kifejezésre is vállalkozik (7. ábra). Mivel az oldalnézet leginkább megfelel a földfelszínen élő ember természetes szemszögének, látásmódjának, ezért a metszetek kiváló kiegészítői a térképi (felülnézeti) ábrázolásnak.

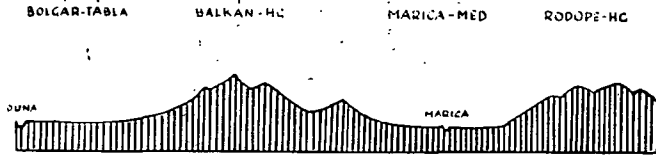
A metszet a magasságokat torzítja. Erre a kiemelés fokozása, a szemléletesség miatt feltétlenül szükség van, de ez nem mehet a tanulók képzeletének rovására. Ezért csak mértéktartó torzítás engedhető meg, és egyes esetekben célszerű tudatosítani a valóságnak megfelelő arányokat (pl. hazánk É–D-i irányú, 190–200 cm

6. ábra. Vaktérkép (a) és kontúrtérkép (b)

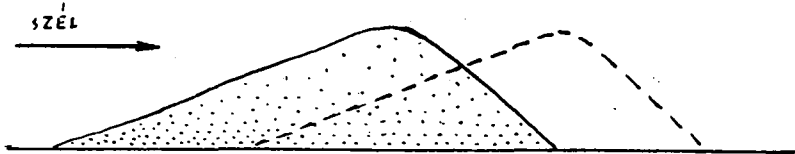
7. ábra. Tészerűségre törekvő metszet

hosszú metszetén a Kékes mindössze 1 cm magasságúnak látszanék). A metszet további sajátossága az, hogy a metszés iránya tetszőlegesen választható meg. Ez lehetőséget ad arra, hogy az adott jelenség szempontjából legjellemzőbb, legtöbb lényeges vonást biztosító irányt válasszuk (8. ábra).

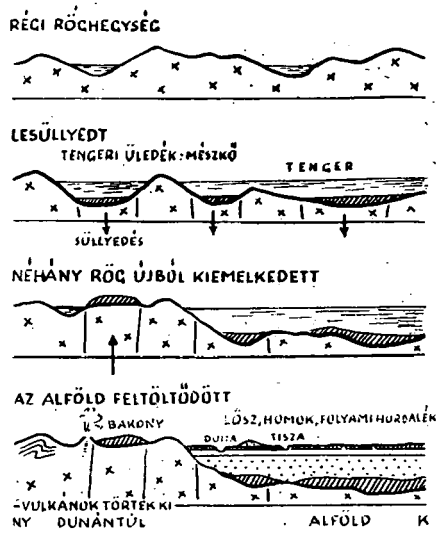

8. ábra. Domborzati metszet

A metszet ábrázolásmódja is statikus, de a változások ábrázolása bizonyos határokon belül könnyen megoldható (9. ábra), sőt metszetek egymás alá helyezésével (metszetsorral) folyamatok – jellemző mozzanataik felsorolásával – is érzékelhetők (10. ábra).

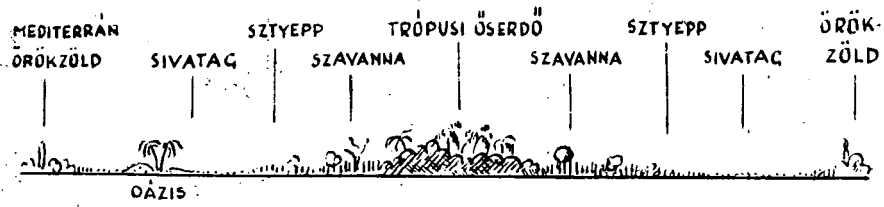

9. ábra. Változás ábrázolása metszettel

10. ábra. Változás ábrázolása metszet-sorral

Tartalmilag a metszetek is sokfélék. Legjellemzőbb a domborzati metszet, de más jelenségek (természetes növényzet, a csapadék mennyisége stb.) is ábrázolhatók (11. ábra). A metszetek is alkalmasak több jelenség együttes, vagy egymás mellé helyezett ábrázolására (12. ábra), s így joggal beszélhetünk komplex metszetekről.

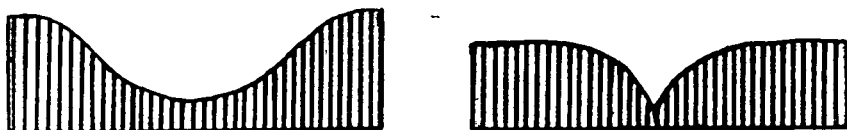
11. ábra. A természetes növényzet metszete (Afrika)

12. ábra. Komplex metszet

A szematikus kivitelezéstől (13. ábra) a formai részletezés növelésével az ábrázolt tartalom mennyisége szinte tetszőlegesen növelhető.

A tömbszelvény kombinált ábrafajta. A térszerűség illúzióját keltő kép és a metszet grafikai együttese. A tömbszelvények olyan axonometrikus ábrázolások, ame-

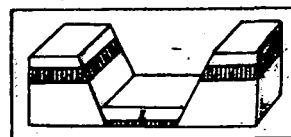
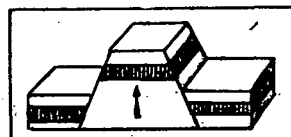
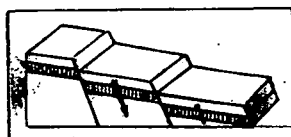

13. ábra. Egyszerűsített (szematikus) metszet

lyek a földfelszín jellemző és egyszerűsített formáit és belső szerkezeti viszonyait együttesen is képes ábrázolni (14. ábra). A tartalmi kifejezés lehetőségei nem nagyok, mert az ábrázolás leíró jellege (felszín) miatt gyakorlatilag csak a domborzat és szerkezet közötti összefüggés bemutatására alkalmas.

14. ábra. Domborzat és szerkezet ábrázolása tömbszelvényvel

15. ábra. Egyszerűsített (szematikus) tömbszelvény

Fontos követelmény, hogy a részletek ne zsúfolódjanak. Leegyszerűsített formája (15. ábra) csak a legjellemzőbb földrajzi sajátosságot mutatja be, teljesen elhagyva az áttekinthetőséget zavaró részleteket. – A tömbszelvények egymásutánisága, vagy rajzi kivitelezése – a metszethez hasonlóan – a változás ábrázolását is lehetővé teszi.

(Befejező rész a következő számunkban)